

حفاظت و نگهداری میراث مکتوب (۱۲-۸ مهر ۱۳۷۶: آلماتی)

مهرداد نیکنام^۱

جمهوری قزاقستان با جمعیتی حدود ۱۵/۸ میلیون نفر نزدیک به شش سال است (از سال ۱۹۹۱) که استقلال را تجربه می‌کند.

قزاقستان در کنار برخورداری از ۹۷ درصد جمعیت باسواد در بین جمهوری‌های آسیای مرکزی از شرایط ویژه‌ای برخوردار است که در ساختار اجتماعی - فرهنگی این کشور نقش‌های پایدار و اساسی ایفا می‌کنند. به‌طور خلاصه می‌توان آنها را در موارد زیر جمع‌بندی کرد:

۱. ترکیب قومی متنوع به نحوی که بیش از یک‌صد قوم و ملیت در این کشور زندگی می‌کنند.

۲. ترکیب مذهبی متنوع، دقیقاً به‌دلیل تاثیرپذیری از ترکیب قومی - ملیتی، به نحوی که به گفته‌ی مسئولان امور مذهبی قزاقستان، در حال حاضر حدود ۴۰ گروه مذهبی در این کشور ثبت شده‌اند.

۳. وجود آمار بالای باسوادان که باعث گرایش بسیار بالای مردم به مطالعه شده، به‌طوری که در اکثر منازل قزاق‌ها یا روس‌ها می‌توان یک کتابخانه بزرگ شخصی شامل انواع رمان و کتاب‌های مختلف را مشاهده کرد.

سفر خود را با دو روز تاخیر در تاریخ ۷۶/۷/۱۰ آغاز کردیم. ساعت چهار بعد از ظهر (به

۱ عضو هیأت علمی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

وقت آلمانی) پنجشنبه به آنجا رسیدیم و پس از ساعتی به محل برگزاری کنفرانس یعنی تالار خانه دوستی رفتیم. کار رسمی کنفرانس در آن روز به پایان رسیده بود و نوبت برنامه میهمانی عصرانه بود که پس از آشنایی با رئیس کتابخانه ملی قزاقستان و تنی چند از برگزارکنندگان و مدعوین به محل اقامت خود رفتیم تا آماده برای شرکت در جلسات روز بعد گردیم. جلسه سخنرانی ساعت ۱۰ صبح آغاز شد و در این جلسه آقای ناصری مدیر کل خدمات عمومی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران سخنرانی خود به زبان فارسی ایراد کردند و همزمان ترجمه آن به زبان انگلیسی قرائت شد و به زبان روسی نیز به طور همزمان ترجمه گردید. بعد از ظهر آن روز با بازدید از موزه مرکزی جمهوری قزاقستان کنفرانس به پایان رسید. به دلیل دیر رسیدن به کنفرانس، برنامه بازدید از کتابخانه ملی قزاقستان در روز شنبه تدارک دیده شده بود که تا ساعت یک بعدازظهر شنبه به درازا کشید و پس از خداحافظی از رئیس کتابخانه ملی قزاقستان و همکاران ایشان و تنی چند از میهمانان عازم محل اقامت خود شدیم و یک روز و نیم باقی مانده را به بازدید از موزه جنگ، محل بازی های زمستانی شهر و دیدار از برگزاری جشن یکصدمین سال تاسیس شهر آلمانی پایتخت قزاقستان که آخرین روزهای پایتخت بودن خود را می گذراند، صرف کردیم. صبح روز دوشنبه زمان بازگشت بود و آغاز سفری طولانی یعنی پرواز از آلمانی تا استانبول و استانبول تا تهران.

سازمان های برگزارکننده کنفرانس عبارت بودند از: نمایندگی یونسکو در قزاقستان؛ کمیته ملی یونسکو در قزاقستان؛ کتابخانه ملی جمهوری قزاقستان؛ انجمن کتابداران جمهوری قزاقستان.

شرکت کنندگان در این کنفرانس عبارت بودند از: نمایندگان نهاد ریاست جمهوری قزاقستان؛ نمایندگان دولت؛ وزیر فرهنگ و آموزش جمهوری قزاقستان؛ نمایندگان مؤسسات فرهنگی حفظ میراث فرهنگی قزاقستان؛ ناشران داخلی و خارجی؛ اتاق ملی کتاب جمهوری قزاقستان؛ موزه ها؛ آرشیوها و کتابخانه های قزاقستان؛ همکارانی از ارمنستان، قزاقستان، و قرقیزستان، روسیه، ازبکستان، اکراین، آلمان، ایران، و ترکیه.

اهداف و وظایف کنفرانس

- نشان دادن اهمیت اسناد و میراث مکتوب جمهوری قزاقستان؛
- ارتقاء آگاهی دولت، متخصصان، و عامه مردم نسبت به حفظ و نگهداری این میراث برای

نسل های آینده؛

- آغاز کار حفظ و نگهداری این میراث؛

- هماهنگ و یکپارچه کردن تلاش های موزه ها، آرشیوها، و کتابخانه ها برای حفظ و نگهداری میراث مکتوب و اطمینان از دسترسی به آنها؛

- تعیین مشکلات عمومی نهادهای فرهنگی آسیای مرکزی و قزاقستان؛

سخنرانی ها حول محورهای بالا دور می زد و تعدادی از سخنرانان از تجربه های خود و مؤسساتی که در آنجا خدمت می کنند صحبت کردند و برخی دیگر اشاره به پیشرفت های دنیا در زمینه حفظ و نگهداری میراث مکتوب داشتند و در نهایت تأکید کنفرانس برکسب اطلاعات در زمینه های مورد نظر بود و همچنین تأکید فراوانی به استفاده از کاغذهای بدون اسید شد.

نکات ویژه حاصل از این سفر

اگر چه این نخستین کنفرانس از نوع خود در کشور قزاقستان بود ولی نحوه برگزاری علی رغم امکانات بسیار اندک کتابخانه ملی قزاقستان بسیار ساده ولی خوب بود.

به نظر می رسد نظام کتابخانه ای در این کشور وضع نسبتاً مناسبی داشته باشد. وجود ۷۰۰۰ کتابخانه آموزشی و ۳۰۰۰ کتابخانه روستایی نشان دهنده توجه نسبتاً خوب به مسئله کتابخانه است؛ هر چند که به ما گفته شد به دلیل برخی مشکلات اقتصادی ناشی از فروپاشی نظام اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیسی تعدادی از کتابخانه ها به سبب کمبود بودجه تعطیل شده اند. نکته قابل توجه اینکه تعداد مراجعه کنندگان به کتابخانه در روز شنبه (زمان بازدید از کتابخانه ملی قزاقستان) حاکی از آن بود که کتابخانه پاسخگوی مراجعان بسیاری است. برگه های دستنویس موجود در برگه دان ها نیز مؤید این مطلب است.

کتابخانه دارای ۱۵ تالار مطالعه با گنجایش ۱۵۰۰ صندلی برای نشستن است که تمام تالارها دارای تهویه مطبوع است کتاب امانت داده می شود و هر امانت گیرنده حداکثر می تواند ۵ کتاب را به مدت یک ماه به امانت بگیرد. فقط یک نسخه از هر کتاب به امانت داده می شود و کتاب های کمیاب، آلبوم ها، کتاب های مرجع، کتاب های رسیده به کتابخانه از طریق امانت بین کتابخانه ای و کتاب های خریداری شده با ارزش خارجی به امانت داده نمی شوند. ساعت کار کتابخانه هر روز از ۹ صبح تا ۱۰ شب است و روز آخر هر ماه به روز نظافت اختصاص می یابد. ساعت کار بخش امانت در ایام هفته از ساعت ۱۰ صبح تا ۸ شب و روزهای شنبه و یکشنبه از ساعت ۱۱ صبح الی ۶ بعد از ظهر است.

مشکلات سفر

مشکلات چندی نیز باعث شد که بهره کافی از این کنفرانس حاصل نشود که برخی از آنها عبارتند از: تغییر زمان کنفرانس (کنفرانس یک هفته زودتر شروع به کار کرد)؛ عدم تطبیق زمان پرواز هواپیماها با زمان کنفرانس که باعث از دست دادن جلسات دو روز کنفرانس شد؛ عدم آشنایی و یا تسلط کتابداران شرکت‌کننده به زبان انگلیسی که ارتباطات را تقریباً ناممکن می‌ساخت، و حتی مترجمین که در بازدیدها همراه بودند نیز از توان بالایی در زبان انگلیسی برخوردار نبودند و لذا انتقال اطلاعات آن طور که باید و شاید انجام نمی‌پذیرفت. تقارن پایان کنفرانس با تعطیلات پایان هفته و کوتاه بودن مدت توقف ما در شهر آلمانی سبب شد تا نتوانیم از کتابخانه‌های دیگر این شهر بازدید کنیم و شناخت درستی از وضعیت کتابداری در قزاقستان بیابیم.

در پایان شایان ذکر است که کتابخانه ملی قزاقستان خواستار همکاری کتابخانه ملی ایران بود تا با اعزام متخصصان مرمت نسبت به ترمیم کتب خطی فارسی و عربی موجود در کتابخانه ملی قزاقستان، اقدام لازم صورت پذیرد و یا نسبت به آموزش تعدادی از کارکنان کتابخانه اقدام لازم به عمل آید؛ البته به دلیل مشکل مالی توقع داشتند که هزینه سفر و توقف و غیره توسط دولت ایران پرداخت گردد.

در خاتمه اطلاعاتی که در مورد کتابخانه‌های قزاقستان کسب شده است ارائه می‌گردد.

اوضاع کتابخانه‌ها در قزاقستان

تغییرات اجتماعی و اقتصادی، بحران موجود در کتابخانه‌های قزاقستان به هنگام استقلال را وخیم‌تر کرده است. از سال ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۳ شمار کتابخانه‌های زیر نظر وزارت فرهنگ قزاقستان ۱۱۱۸ باب کاهش را نشان می‌دهد: تعداد کتابخانه‌ها در سال ۱۹۸۹ به ۹۶۵۹ و در ۱۹۹۳ به ۸۵۴۱ باب رسیده است. تعداد کارکنان کتابخانه طی همین مدت ۲۰۷ نفر کاهش را نشان می‌دهد. در سال ۱۹۸۹ کتابخانه‌ها ۱۶۴۵۲ کارمند داشتند و در سال ۱۹۹۳، ۱۶۲۴۵ نفر. این کاهش در کتابخانه‌های مؤسسات علمی، اتحادیه‌های بازرگانی، حزبی و دیگر نهادها چشمگیرتر بوده است. کاهش شدید بودجه تاثیر منفی بر وظایف و فرایندهای عادی همه کتابخانه‌ها گذاشته است. نخست اینکه بر عرضه کتاب خسارت وارد آمده است. در این شرایط حاد بازار، ناشران قزاقستان قیمت‌ها را به شدت بالا برده‌اند و تولید منابع علمی را در تمامی زمینه‌ها کاهش داده‌اند. در نتیجه کتابخانه‌ها نیز به شدت فراهم‌آوری منابع را کاهش داده‌اند. بالا بودن

هزینه پست مبادله بین‌المللی کتاب و انتشارات میان جمهوری‌ها را تضعیف کرده است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی، کتابخانه‌های قزاقستان با شرایطی فوق‌العاده سخت روبه‌رو شدند. منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌ای عظیم مسکو فقط به صورت رایگان در دسترس روس‌ها قرار دارد، و قزاقستان منابع مهمی را از جهت فراهم‌آوری منابع مکتوب فنی و علمی مثل All-Union Book Chamber (انتشارات مرکزی)، All-Union International Book Organization (مرکز صادرات مرکزی) و نظایر آن از دست داده است. لذا قزاقستان باید مراکز اطلاع‌رسانی و نظام انتشاراتی برای خود ایجاد کند؛ ولی بحران مالی پیش آمده به دنبال استقلال قزاقستان و فقدان کارکنان آزموده به معنی این است که سال‌ها طول می‌کشد تا ایجاد این بناهای جدید به انجام برسد.

مطمئناً این بحران بر مراجعان کتابخانه‌ها و ارضاء نیازهای اطلاعاتی ایشان تأثیر گذاشته است. براساس یک نظرخواهی عمومی ۴۲ درصد مردم در قزاقستان خدمات کتابخانه عمومی را رضایت‌بخش دانسته‌اند، در حالی که ۴۰ درصد آن را، تأسف بار و حتی فاجعه‌آمیز دانسته‌اند. خوانندگان از نبودن کتاب‌ها و منابع جدید و مجلات دیگر جمهوری‌های شوروی سابق و کشورهای خارجی در کتابخانه‌ها ناخشنود هستند. آنها همچنین از محدودیت گردش کتاب به دلیل کمی تعداد نسخه‌ها، قیمت بالای نسخه‌برداری و کندی خدمات شاکی هستند. بنابراین، به خاطر قیمت بالا و کمبود انتشارات در کتابفروشی‌ها، خوانندگان هیچ انتخابی جز کتابخانه ندارند. در پاسخ به این سؤال که "آیا سال آینده از کتابخانه استفاده خواهید کرد؟" ۸۰ درصد افرادی که این سوال از آنها به عمل آمده پاسخ مثبت دادند و فقط ۷ درصد پاسخ منفی دادند و ۱۳ درصد پاسخی ندادند.

رهبران کتابخانه‌ها در قزاقستان به توسعه وظایف اطلاع‌رسانی کتابخانه‌ها به‌عنوان راهی برای خروج از این شرایط مشکل‌تاکید دارند. واضح است که کتابخانه‌های قزاقستان نمی‌توانند به تنهایی اطلاعات مورد نیاز برای شرایط جدید را فراهم آورند. نخست لازم است کوشش‌های همه کتابخانه‌های جمهوری قزاقستان یکپارچه گردد (اتاق ملی کتاب، موزه ملی کتاب و فروشندگان تجاری اطلاعات) تا نظام ملی اطلاع‌رسانی شکل بگیرد. گام مهم بعدی افزایش شرکت در نظام بین‌المللی اطلاع‌رسانی موجود خواهد بود. بنابراین، کتابخانه ملی قزاقستان در طرح‌های مختلف یونسکو و ایفلا، به منظور دستیابی متقابل به اسناد ملی کشورهای عضو، شرکت می‌کند. این تغییرات امکانات جدیدی را برای کتابخانه‌های قزاقستان و مراجعان آنها فراهم می‌آورد. ■